

La concordança del verb *haver-hi*: de Pompeu Fabra a la nova normativa¹

NEUS NOGUÉ
Universitat de Barcelona

Joan Solà va afirmar de la concordança del verb *haver-hi* que és «[u]na de les qüestions més espectaculars i més absurdament amoïnoses de tota la nostra història gramatical» (Solà 1994: 304; 1999: 165). Efectivament, un breu repàs al tractament que ha rebut aquesta qüestió en la tradició gramatical catalana en els últims poc més de cent anys, com el que es pot llegir en els primers apartats d'aquest treball, mostra que les gramàtiques que n'han parlat ho han fet sovint, o bé sense tenir un coneixement precís de la construcció que hi ha al darrere, o bé influïdes per una tradició que s'ha sustentat en aquesta falta de coneixement.

En aquest text repassarem la tradició a què ens acabem de referir: començarem per les obres on Pompeu Fabra va fer referència a aquesta qüestió gramatical; continuarem amb el tractament que ha rebut en una tria representativa de gramàtiques del segle xx i amb els estudis que hi va dedicar Joan Solà, i acabarem amb el tractament que ha rebut a la nova gramàtica normativa, la *Gramàtica de la llengua catalana* (GIEC, 2016); a la versió reduïda publicada en línia, la *Gramàtica essencial de la llengua catalana* (GEIEC, 2018); i a la versió reduïda en paper, la *Gramàtica bàsica i d'ús de la llengua catalana* (GBU, 2019).² Es tracta, doncs, d'un treball de gramatico-

1. La temàtica d'aquest article hauria pogut formar part d'una versió actualitzada del màster en Estudis de Lingüística Aplicada que va impulsar a la Universitat de Lleida, a finals dels anys noranta del segle passat, el professor Joan Julià. Sempre li he agraït, i ell ho sabia, la confiança que va dipositar en mi per col·laborar-hi.

2. Aquest article és una versió reformulada i actualitzada de la comunicació presentada al V Congrés Internacional «La lingüística de Pompeu Fabra», que va tenir lloc a la Universitat Rovira i Virgili, a Tarragona, del 28 al 30 de novembre del 2018. Agraïxo de tot cor als assistents a aquella presentació els valuosos comentaris que van fer a la versió prèvia que hi vaig presentar, i també als participants en el I Seminari de Sintaxi Catalana, dirigit per Jordi Fortuny i que va tenir lloc a la Universitat de Barcelona la tardor del 2017, i en el seminari del Grup d'Estudis

grafia: s'hi analitza el tractament que ha rebut el fenomen estudiat a les gramàtiques de l'últim segle prenent com a punt de partida la primera gramàtica normativa del català.

Pompeu Fabra

La primera gramàtica normativa (Fabra ⁷1918) no parla de la concordança del verb *haver-hi*. Des del punt de vista estrictament normatiu (Solà ³1994: 9–14), doncs, es pot dir que no hi ha cap referència a aquesta qüestió fins a la publicació de la GIEC, l'any 2016. A la gramàtica pòstuma, en canvi, en el capítol dedicat al verb, Fabra presenta, com a novetat en la gramaticografia catalana, un quart tipus d'oració —ell en diu «proposició»— que caracteritza de la manera següent (Fabra ¹⁹1956: § 46):

En una proposició del tipus iv (*Ha arribat un parent meu, Ha sortit un tren*), hi ha la designació d'un ésser o una cosa (*un parent meu, un tren*), i l'expressió d'allò que en un temps donat fa aquest ésser o aquesta cosa (*ha arribat, ha sortit*), exactament com en una proposició del tipus i (*El nen plora*, v. § 43), i, com en aquesta, el verb concorda amb el nom que designa aquell ésser o cosa (*Han arribat uns parents meus, Han sortit dos trens*); però aquesta designació, a diferència del subjecte d'una proposició del tipus i, no apareix com una part de la proposició que, contraposada al predicat, serveix de base a la comunicació del nostre pensament, sinó darrera del verb com una mena de complement d'aquest, i, de fet, en certes ocasions es comporta gramaticalment com a tal (v. §§ 72 i 113).

I a la mateixa gramàtica, en el capítol dedicat als complements del verb, relaciona aquesta construcció amb la concordança del verb *haver-hi* (Fabra ¹⁹1956: 72) (el subratllat és nostre).

de Pragmàtica i Anàlisi del Discurs de la mateixa universitat (GrEPAD-UB), mesos més tard. Així mateix, vull agrair a Xavier Rofes i Ester Prat (Oficina de Gramàtica de l'IEC) i a Laia Benavent (Universitat de Barcelona) els seus comentaris a una primera versió del text, que han contribuït molt a millorar-lo. Com se sol dir, els errors que pugui continuar tenint són exclusivament responsabilitat meva.

La substitució d'un nom o grup nominal (precedit o no de la preposició *de*) pel pronom feble *en* adjuntat al verb, no solament pot esdevenir-se en un complement-acusatiu, sinó en el subjecte gramatical de les proposicions del tipus IV (v. § 46). Ex.: *Ahir va arribar un vaixell; avui n'arribaran quatre. Dormen sis nens a cada cambra; en aquesta en dormen set.*

En una proposició el verb de la qual és *haver-hi* (Ex.: *Hi ha una esquerda a la paret*), el membre originàriament complement-acusatiu (*una esquerda*) es comporta, quant a la possibilitat d'ésser representat per tal o tal pronom feble, exactament com el subjecte gramatical d'una proposició del tipus IV: com aquest, és representable per *en* quan és un nom indeterminat (*¿Hi ha aigua, al dipòsit? —Ja no n'hi ha.*) [Cp. *Ahir va sortir vapor; avui no en surt*], però no per *el, la, els* o *les* quan és un nom determinat (responent a una pregunta com *Hi havia el teu oncle?*, no pot dir-se *No l'havia*, com responent a una pregunta com *¿Ha arribat el vaixell que esperàveu?*, no pot dir-se *No l'ha arribat*). El dit membre no és ja, doncs, sentit com el complement-acusatiu de *haver-hi* (altrament seria representable per *el, la, etc.*), sinó més aviat com el seu subjecte (com *un parent meu* l'és del verb *arribar* en la proposició *Ha arribat un parent meu*. v. § 46), i s'explica que la llengua hagi acabat per fer-hi concordar el verb, d'on han pres naixença construccions com *Hi han dos homes, Hi havien moltes dificultats, Si hi haguessin més cotxes*. Aquestes construccions, llargament usades en la llengua parlada, han estat fins avui considerades incorrectes, però, tanmateix no hi ha cap raó prou forta per què no puguin ésser admeses en la llengua escrita, en concurrència, naturalment, amb les construccions tradicionals *Hi ha dos homes, Hi havia moltes dificultats, Si hi hagués més cotxes* (úniques fins avui considerades correctes).*

En el procés d'edició de la gramàtica, el fragment subratllat va ser modificat per la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, que el va substituir per un altre («potser algun dia s'hauran d'admetre»), que és el que es va mantenir fins a la 18a edició. Una nota prou coneguda insinuava el canvi (Fabra ¹⁹1956: 66) (el subratllat també és nostre):³

3. Vegeu Solà (2009: 287–288), que cita Rofes (2009) [«Referències a les gramàtiques de Fabra contingudes a les actes de la Secció Filològica (1911–1989)». Document inèdit, Secció Filològica, IEC], on s'analitza la intervenció de Joan Coromines en l'edició de la gramàtica pòstuma de Fabra.

* A propòsit d'aquest paràgraf, l'Institut d'Estudis Catalans, després d'estudiar curiosament l'original i deixar-ne el text essencialment intacte, creu oportú de recordar que aquest llibre no havia sofert la darrera revisió del seu autor i que se li ha de reconèixer un caràcter més informatiu que normatiu.

La gramàtica pòstuma és l'obra on Pompeu Fabra va parlar amb més detall d'aquesta qüestió, tot i que ja havia parlat de la construcció que ara anomenem *inacusativa* a la gramàtica del 1891 (1891: § 111, n. 2) i a la del 1912 (els exemples són amb el verb *arribar*) (1912: § 123), i del pronom *hi* com a impersonalitzador del verb *haver* a *haver-hi* (i intransitivitzador de verbs com *veure-hi*, *sentir-hi* i *palpar-hi*) també en aquestes dues obres (1891: § 120; 1912: § 114) (vegeu també Pineda 2020: 140–149).

Cal esmentar també l'única conversa filològica on Fabra va desaconsellar la concordança, la 390 de les *Obres completes*, del 1923: l'autor considera «completament inacceptable» l'omissió del pronom *hi*, i afirma que la concordança és un «defecte» «d'origen popular» que «[c]onvé d'evitar». El contrast entre les dues valoracions deixa clar el caràcter matisat de la segona, que és la que ens ocupa, on Fabra usa el verb *convenir*. En la seva classificació de la valoració que fa Fabra de diferents fenòmens, Costa (2009: 255–256) inclou la primera entre les formes «rebutjades amb èmfasi» i la segona, entre les formes «rebutjades sense èmfasi».

Finalment, cal fer referència al *Curs superior* (1937). *Apunts d'Alfred Badia*, en què es recull l'anotació següent (Fabra 1937: 1005), que avança el plantejament de la gramàtica pòstuma:⁴

El senyor Fabra pensa proposar l'acceptació de la concordança del verb *haver-hi* [...]. Al seu criteri, no hi ha altra raó per conservar la invariabilitat de la forma singular que una excessiva fidelitat al seu origen literari, en pugna amb una tendència ben clara de la llengua parlada moderna.

Any més tard, Gabriel Ferrater (1981: 6) es va referir al tractament del tipus iv d'oració a la gramàtica del 1956 per il·lustrar que «Fabra va ésser un gran gramàtic perquè tenia capacitat d'abstrac-

4. Agraeixo a M. Rosa Lloret (Universitat de Barcelona) aquesta referència.

ció, i no es perdia per trivialitats sense estructura». I sobre la nota a què ens hem referit més amunt, diu (ara ja sabem què s'amagava darrere l'«essencialment» que hi apareix):

I no sé deixar de pensar que els membres de l'Institut es van mostrar singularment insensibles a la bellesa quan «després d'estudiar curosament l'original i deixar-ne el text essencialment intacte» (què es deu amagar darrera d'aquest «essencialment?»), hi van posar una nota insinuant que Fabra no tenia dret a adonar-se de certs fets.

Altres gramàtiques del segle xx

Fent un breu repàs a una selecció representativa de les gramàtiques catalanes que es van publicar al llarg del segle xx, es pot observar una certa evolució: hi ha obres que no recullen el fenomen (Marvà 1934 i, força més tard, Valor 1977): Sanchis Guarner recull que es troba en el valencià parlat però diu que «convé evitar tal vulgarisme» (1950: 238); Jané (¹⁰1962: 137) considera incorrecte el plural; Moll (1968: 137), Villangómez (²1972: 102–103) i Verdguer (1974: 227) només recullen el singular; Badia passa de posar exemples només en singular (1962: § 110.1, § 275.3) a situar el plural en «el N3 i en general en el llenguatge col·loquial» (1994: § 123.5.2), i finalment, Ruaix comença parlant només del singular (1976: 46) i posteriorment admet el plural quan el verb *haver-hi* està en posició final d'oració (1998: 141). Cap d'aquestes gramàtiques, malgrat la caracterització i la valoració de Fabra (1956), admet o planteja d'admetre la concordança. Mereix un comentari a part la gramàtica de López del Castillo (1999), que integra *haver-hi* en el conjunt de verbs i construccions que s'han caracteritzat com a inacusatius, considera controvertida la no acceptació de la concordança si es té en compte Fabra (1956), i veu necessari tenir en compte d'una manera integrada «la totalitat dels fets inclosos en el mateix funcionament» (López del Castillo 1999: 99–100).

Joan Solà

Partint de la caracterització del tipus iv d'oració que va fer Pompeu Fabra, Joan Solà va incloure la concordança del verb *haver-hi* en diversos estudis i articles (1987: 96–100; ³1994: 21–26 i 303–308; 1999: § 54), i la va relacionar amb les construccions que va anomenar *esdevenimentals* i que actualment reben el nom de *inacusatives*.⁵

Solà era parlant de la subvarietat del català nord-occidental que, d'una manera sistemàtica, no fa la concordança entre el verb i el sintagma nominal postverbal indeterminat en aquestes construccions, amb alguna restricció que ell mateix i posteriorment la GIEC han precisat. Això, afegit a la seva aguda capacitat d'anàlisi, li va permetre caracteritzar el comportament sintàctic dels diferents tipus de verbs i construccions que s'hi poden inserir, que va reduir a tres, sense etiquetar-los: (1) el verb *haver-hi* (*Hi ha(n) quatre homes*); (2) verbs com *arribar* (*Aquest any ha(n) arribat molts turistes*), *passar* (*Per aquest carrer hi podrien/podria passar moltes motos*), *caldre* (*Ara ja no cal(en) més cadires*) i *fer falta* (*Aquí hi fa(n) falta més tractors*), i (3) la construcció pronominal amb *es* (*Aquest any s'ha(n) construït molts pisos*). Solà també s'adona que en totes aquestes construccions el verb no expressa una acció, sinó un esdeveniment o un fenomen similar. I pel que fa al comportament sintàctic, observa, d'una banda, que el sintagma nominal sovint és indeterminat, apareix en posició postverbal i pronominalitza amb *en* (*N'hi ha(n) quatre*, *Aquest any n'ha(n) arribat molts*, *Per aquest carrer n'hi podrien/podria passar moltes*, *Ara ja no en cal(en) més*, *Aquí n'hi fa(n) falta més*, *Aquest any se n'ha(n) construït molts*). I de l'altra, que el català central —ell en diu «oriental»— i el valencià fan concordar el verb amb el sintagma nominal en totes aquestes construccions; que bona part del

5. Alsina (2007) analitza les proposicions del tipus iv de Fabra, però no tracta de la concordança del verb *haver-hi*. Per la seva banda, Ramos (⁴2002: 2004) proporciona informació històrica rellevant quan afirma que la concordança «ja és una solució amb una certa tradició, atès que comença a consolidar-se en els dos grans dialectes catalans (català central i valencià) en la segona meitat del segle XIX». Aquest mateix autor proporciona una informació més detallada de l'evolució d'aquest verb i de les seves característiques sintàctiques a Ramos (2001). També recullen la concordança Bel (⁴2002: 1092 i 1143) i Todolí (⁴2002: 1424).

nord-occidental no l'hi fa concordar en cap, i que el mallorquí —ara sabem que, de fet, tot el baleàric— no fa la concordança amb el verb *haver-hi* però sí en els altres dos casos (Solà 1987: 96–98; 1999: 169–170).⁶

És aquesta perspectiva més àmplia, que Gabriel Ferrater ja havia observat en el plantejament de Fabra, la que porta Solà a les conclusions següents (1999: 170–171):

L'admirable regularitat del fenomen i la curiosa especificitat que presenta en català, no sols inviten sinó que obliguen a reconsiderar l'opinió que en tenim. No sols es tracta d'un fenomen sintàctic totalment regular i normal, sinó que la concordança afecta els dos dialectes més importants de la llengua. Hem de treure, doncs, de manera fulminant, a la variant que practica la concordança el qualificatiu de vulgar que li han penjat els gramàtics i que no és avalat pels parlants. Però, a més a més, aquí hi ha una paradoxa. Resulta que la llengua estàndard es basa en el dialecte oriental en una proporció molt important, i aquesta llengua estàndard fa la concordança amb les altres dues classes de construccions però la prohibeix amb *haver-hi*.

En la meva opinió, la solució còmoda, fàcil i necessària del problema creat pels gramàtics seria deixar llibertat de concordança, llibertat existent ja de fet, car la gramàtica oficial no en diu res.

[...] ¿No és veritat que la gramàtica que s'ensenya a les escoles conté, com a essencials o intocables, més de dos detalls com el d'avui, que no resisteixen una anàlisi seriosa?

¿Per què Joan Solà parla d'un «problema creat pels gramàtics»? Molt probablement perquè, a més de la caracterització i l'argumentació precedents, devia tenir en compte la manera com aquest fenomen va entrar en les gramàtiques prescriptives, que el porta a considerar que la valoració negativa de la concordança no deixa de ser un castellanisme *sui generis* (Solà 1994: 306; 1999: 167).

6. Posteriorment, com veurem, la *GIEC* va detallar més els tipus semàntics i els va posar nom, però va treure de la llista tant les construccions pronominals de subjecte inespecífic —o indeterminat, en la seva terminologia—, amb *es*, com, significativament, el verb *haver-hi*: en el primer cas diu que l'absència de concordança que es dona en nord-occidental en aquestes construccions «també es dona [...] amb els verbs inacusatius» (*GIEC*: 897); en el segon afirma que el verb *haver-hi* «es comporta com» aquests verbs (*GIEC*: 850).

La sensació [de vulgarisme] l'havien transmesa, ¡escoltin bé!, les gramàtiques *castellanes* publicades a Barcelona al segle passat, per evitar que els catalans fessin la concordança en castellà. Un embolic tan clar com empipador: per culpa del castellà condemnàvem una construcció genuïna i precisament singular de la nostra llengua [...].

La GIEC⁷

La *GIEC*, la nova gramàtica normativa de l'IEC, proporciona a la «Introducció» les claus interpretatives del seu discurs normatiu. Tot seguit en citem diversos fragments que són essencials a l'hora de valorar la informació que trobarem en el text de la gramàtica sobre la concordança del verb *haver-hi* (*GIEC*: «Introducció», XXI–XXXI) (el subratllat és nostre):

En general, el text d'aquesta gramàtica presenta sense indicar explícitament que són normatius els fets gramaticals pertanyents a la llengua general, és a dir, els que comparteixen una gran majoria de parlants de diverses varietats i són adequats en qualsevol situació comunicativa: els classifica gramaticalment, n'explica les propietats, en dona la casuística més general i els exemplifica. Tots els fets que s'hi presenten, tant si donen lloc a una única solució com si donen lloc a solucions concurrents, tenen la mateixa validesa normativa mentre el text no digui el contrari.

Quan aquestes solucions concurrents estan sotmeses a variació geogràfica o social, el text explicita, quan és possible precisar-ho, la pertinença de les variants als dialectes o als registres respectius, o a la combinació d'uns amb altres.

[...]

Quan un determinat cas no es considera acceptable en cap parlar ni registre, es fa constar explícitament.

[...]

En la redacció d'aquesta gramàtica s'utilitzen, amb finalitat informativa, dues mides de lletra per a distingir l'explicació de caràcter general de la indicació de certes especificitats complementàries o més secundà-

7. A Nogué (32018: 126–128) s'hi pot trobar una versió resumida d'aquest apartat.

ries. La lletra grossa és la utilitzada ordinàriament en l'explicació general, mentre que es reserva la lletra menuda per a la resta.

[...]

Tota aquesta informació vehiculada en lletra menuda pot interessar especialment als estudiosos i als lectors que desitgen ampliar el coneixement de la gramàtica de la llengua catalana, però es considera prescindible per a la comprensió del text i l'aplicació de la norma.

La GIEC inclou la concordança del verb *haver-hi* en el capítol 21, dedicat a la predicació verbal, i més concretament a l'apartat 21.4, dedicat als verbs inacusatius i les construccions inacusatives (GIEC: 846–853). Defineix els verbs inacusatius com a «verbs d'aparença intransitiva que tenen un subjecte gramatical que semànticament s'interpreta com un complement» i els classifica en diferents tipus, sense incloure el verb *haver-hi* en cap (podria formar part del segon juntament amb el verb *existir*, tot i que també comparteix trets semàntics amb els del quart): (1) verbs de «canvi d'estat» (*néixer, morir, caure, aparèixer, desaparèixer*), (2) verbs que expressen «existència pura» (*existir*), (3) verbs que expressen «que un fet té lloc» (*esdevenir-se, ocórrer, passar, succeir*), (4) verbs que expressen «mancaça o sobra» (*faltar, mancar, sobrar, quedar, restar*) i (5) verbs «d'existència d'obligació o necessitat» (*caldre o caler, tocar, urgir, bastar, convenir, fer falta*). Així mateix, observa que també «els verbs de moviment direccional o de canvi de lloc [...] es comporten en determinats contextos com a inacusatius» (*anar, venir, entrar, eixir, sortir, arribar, baixar, pujar, tornar, passar*) (GIEC: 846).

Entre les característiques d'aquests verbs i construccions (absència d'acció, selecció d'un argument intern que s'interpreta com a tema o pacient i que té tendència a ocupar la posició postverbal, possibilitat de pronominalitzar-lo amb *en* quan és indeterminat...), ens aturarem en la que resulta més rellevant per a l'objectiu d'aquest text: la concordança.

La GIEC considera que els verbs inacusatius «no seleccionen cap argument extern agent sinó un argument intern que s'interpreta com un tema (o pacient)», i tot seguit diu que «aquest sintagma nominal pot funcionar com a subjecte i concordar amb el verb (*Falten les seves signatures*)» (GIEC: 846). Més avall, en lletra menuda, afegeix (GIEC: 847):

En la major part dels parlars i en els registres formals, els verbs inacusatius presenten sempre concordança amb el seu argument intern: *Les bigues encara no han caigut*; *La setmana passada van néixer molts pollets*; *Ara sobren plats*. En nord-occidental, en canvi, quan el sintagma nominal és indefinit no hi ha concordança, com no n'hi ha en francès ni en occità. Així, tenim *Falten els meus plats*, però *Falta més plats*. En aquest punt, el nord-occidental tracta els inacusatius semblantment a *haver-hi* (§ 21.4.3).

Hi ha verbs no inacusatius que poden tenir propietats inacusatives i poden entrar en el que s'anomena una *construcció d'inversió locativa*, que conté l'estructura «LOCATIU + *hi* + VERB INTRANSITIU + SN [- DET]» i que admet la pronominalització amb *en*: *Al darrere de la casa hi juguen nens petits* → *Al darrere de la casa n'hi juguen*. El verb *haver-hi* es considera un «cas ja lexicalitzat de construcció locativa», del qual en lletra grossa només se'n diu això (GIEC: 850) (el subratllat és nostre):

Aquest verb ha deixat de tenir el valor transitiu que tenia en la llengua antiga i es comporta com un inacusatiu locatiu (*Hi ha pa o no n'hi ha?*), fins al punt de presentar, en alguns parlars, concordança amb el sintagma nominal que fa de tema [...] .

La GIEC evita aquí, encara que pugui deduir-se fàcilment, dir d'una manera explícita que el verb *haver-hi* és inacusatiu i ho deixa, com ja hem dit, en un «es comporta com».⁸

D'altra banda, el fragment subratllat no conté cap formulació normativa que restringeixi la concordança en cap registre; aplicant-hi, doncs, el que es diu a la «Introducció» (vegeu la citació que hi ha a l'inici d'aquest mateix apartat), cal concloure que la concordança, almenys en els parlars referits, és normativa. Tot seguit, en lletra menuda, es precisa una mica més aquesta informació (GIEC: 850) (el subratllat també és nostre):

8. Aquesta formulació recupera la que hem vist a Fabra (1918), en el primer apartat d'aquest article. S'hi pot objectar que la informació que tenim ara sobre aquest verb ens permet afirmar que és un verb inacusatiu; o dit d'una altra manera, que la construcció en què s'insereix és inacusativa.

En baleàric, en nord-occidental i en septentrional, aquest verb no concorda amb el seu argument intern (*Hi ha poques cadires*). En la resta de parlars, la concordança que es dona amb els verbs inacusatius se sol estendre al verb *haver-hi* (*Hi han poques cadires*). La concordança es veu afavorida quan *haver-hi* es combina amb un verb auxiliar, aspectual o modal: *Si haguessin ampliat el termini, potser hi hauria/haurien hagut més sol·licituds*; *Hi comença/comencen a haver casos preocupants*; *No hi pot/poden haver més congressistes*. La manca de concordança és l'ús consolidat en els registres formals.

Aquest fragment mereix com a mínim tres comentaris.

D'una banda, s'hi esmenten explícitament les varietats que no fan la concordança (baleàric, nord-occidental i septentrional), mentre que les que sí que la fan són esmentades i conceptualitzades com «la resta de parlars», cosa que no deixa de sorprendre si tenim en compte que el català central i el valencià en conjunt sumen la gran majoria de parlants del català, uns 7,5 milions (vegeu Vila i Moreno 2001; Sorolla 2013; Idescat 2018).⁹

D'altra banda, l'oració amb què es tanca la citació pot fer pensar a alguns que té un valor normatiu determinant per considerar que la *GIEC* no accepta la concordança —vegeu, per exemple, Ginebra (2017: 66). A aquesta interpretació s'hi poden fer dues objeccions. La primera: que l'oració en qüestió no conté cap valoració normativa (de fet, no la trobem enlloc més, a la *GIEC*), ni cap de les fórmules utilitzades a l'obra per fer-ne, sinó una simple constatació que no pot estranyar si es té en compte la pressió que s'ha exercit sobre la variant amb concordança en els últims cent anys, com hem vist; com a màxim, fent un paral·lelisme amb les formulacions normatives que trobem a la mateixa *GIEC*, es podria interpretar que la *GIEC* considera que la variant en singular és, entre les dues opcions normatives, la preferible en els registres formals.¹⁰ La segona objecció: que, pel fet d'estar en lletra menuda, tot el que es diu en

9. Agraïxo a F. Xavier Vila i Avel·lí Flors (Universitat de Barcelona) que m'hagin facilitat l'accés a aquesta informació.

10. És el cas, per exemple, de les variants *la hi / l'hi*, totes dues normatives i adequades en els registres formals, en què la primera es considera preferible a la segona (*GIEC*: 204).

aquest fragment és, com s'ha vist més amunt, «prescindible per a [...] l'aplicació de la norma» (*GIEC*: «Introducció», xxxi); encara que aquesta valoració pot resultar més aviat asèptica per a bona part de la informació que conté la *GIEC* en aquesta mida de lletra (al capdavall, si una informació en lletra menuda ens permet resoldre un dubte, la mida de la lletra ens semblarà poc rellevant), no es pot pensar el mateix si el que es posa en lletra menuda afecta, com en el cas que ens ocupa, un fenomen que fa cent anys que és objecte de controvèrsia i discussió entre els lingüistes des del punt de vista normatiu i de l'ús en els registres formals de la llengua.¹¹

Finalment, caldria estudiar més a fons quina relació hi pot haver entre la constatació de la tendència a posar el verb *haver-hi* en plural quan «es combina amb un verb auxiliar, aspectual o modal» i el fet que en aquests casos la concordança pot passar més desapercebuda als professors i als assessors lingüístics.

Cal dir també que en el capítol 9, dedicat a la flexió verbal, la *GIEC* fa referència dues vegades al caràcter impersonal del verb *haver-hi* (*GIEC*: 272 i 300) i al fet que es conjuga només en tercera persona (del singular, atès que a la tercera del plural s'hi refereix com a «persona 6»). Aquesta caracterització no és estranya, tenint en compte que l'èmfasi aquí es posa en la morfologia i que el singular es correspon amb la variant més antiga. En tots dos casos, a més, per a l'ús en plural es remet a l'apartat 21.4, que caracteritza aquest verb des del punt de vista sintàctic, com ja hem vist.

La GEIEC i la GBU

Dos anys després de la publicació de la *GIEC*, l'IEC va publicar en línia la *GEIEC* (2018), que redueix a poc més de la meitat el contingut de la primera (vegeu-ne la «Presentació», també en línia). I pocs mesos més tard va publicar en paper la *GBU* (2019), que

11. Durant el procés d'edició d'aquest text es va publicar la segona edició de la *GIEC*, en línia (*GIEC2*). En aquesta edició el fragment que comentem ha passat d'estar en lletra menuda a estar en lletra grossa, probablement per evitar la interpretació que en fem aquí. Aquest canvi, tanmateix, no modifica la valoració que fem sobre l'enunciat «La manca de concordança és l'ús consolidat en els registres formals».

redueix aproximadament a un terç el contingut de la GIEC (GBU: «Presentació», x).

Si comparem el tractament que fa la GIEC de la concordança del verb *haver-hi* amb el que en fan aquestes dues obres, podem fer les consideracions següents.

La formulació de la GEIEC és pràcticament la mateixa que la de la GIEC; només s'ha substituït l'última oració en lletra menuda, que tot just acabem de comentar, per la següent: «Tradicionalment, la concordança s'evita en els registres formals» (GEIEC: § 17.4). En aquest cas, tot i que l'oració conté una de les marques prescriptives que es fan servir en aquesta gramàtica (vegeu-ne la «Presentació»), «s'evita», l'hi trobem matisada per l'adverbi «tradicionalment», que permet interpretar que l'opció de no seguir la tradició en els registres formals també és possible. El fet que aquest sigui l'únic cas en què trobem combinades a la GEIEC aquestes dues expressions («Tradicionalment, [...] s'evita»), afavoreix aquesta lectura. I el fragment següent, en lletra menuda, extret de l'apartat dedicat als verbs defectius, la reforça (GEIEC: § 5.6):

En alguns parlars *haver-hi* també pot conjugar-se en la tercera persona del plural i establir així concordança amb el seu argument intern (*Hi han poques cadires*). Aquesta concordança no es dona en els registres formals ni tampoc en els registres informals del baleàric, nord-occidental i septentrional (*Hi ha poques cadires*).

Com es pot veure, en aquest fragment el català central i el valencià tornen a aparèixer com a «alguns parlars», en contraposició amb les altres tres grans varietats; però sobretot interessa observar-hi que la segona oració situa la concordança fora dels registres formals i informals del baleàric, el nord-occidental i el septentrional, però no diu res sobre les altres dues varietats, de tal manera que la primera oració del fragment citat no restringeix la concordança als registres informals (la GEIEC no parla del registre col·loquial, vegeu-ne la «Presentació») del català central i el valencià, i per tant la considera adequada també en els formals. Finalment, el fet que aquesta gramàtica sigui una versió reduïda de la GIEC i que no sigui esperable trobar discrepàncies de criteri entre totes dues, també porta a aquesta interpretació.

Pel que fa a la *GBU*, la informació sobre aquesta qüestió s'hi presenta d'una manera més sintètica: primer es diu que el verb *haver-hi* és un cas de lexicalització de la construcció inacusativa locativa (cal deduir, doncs, que considera que el verb *haver-hi* és un verb inacusatiu, cosa que la *GIEC* evita d'afirmar, com hem vist); més endavant s'afirma que «concorda o no amb el sintagma nominal que el segueix segons els parlars i els registres», i també s'esmenten el baleàric, el nord-occidental i el septentrional com a varietats en què no hi ha mai concordança; i finalment, l'última oració, en lletra grossa («En la resta de parlars, hi ha concordança en els registres informals, però tradicionalment s'evita la concordança en els registres formals»), conté la mateixa fórmula que la *GEIEC*, i per tant es pot interpretar de la mateixa manera; tanmateix, introdueix una referència explícita als «registres informals» que no trobem en cap de les altres dues obres, la *GIEC* i la *GEIEC* (*GBU*: 406–407).

Com a la *GIEC*, tant a la *GEIEC* com a la *GBU* la informació morfològica se centra en l'ús en singular, i remet als capítols que proporcionen la informació sintàctica relativa a l'ús en construccions locatives i en construccions inacusatives (*GEIEC*: § 5.6; *GBU*: 107).

Cal dir també que tant a la «Presentació» de la *GEIEC* com a la de la *GBU* s'ha suprimit la consideració de «prescindible per a [...] l'aplicació de la norma» per a la informació que està en lletra menuda. I finalment, convé no oblidar que, sent la *GEIEC* i la *GBU* versions resumides de la *GIEC*, en cas de dubte el text de la gramàtica «mare» ha de prevaldre per davant de les formulacions que, tot i que no haurien de ser-hi —almenys sense una referència explícita al canvi de criteri—, se'n poguessin diferenciar a les dues versions resumides.¹²

12. A Nogué (2019) mostrem com a vegades la *GBU* presenta la norma d'una manera que n'afavoreix una interpretació restrictiva; caldria analitzar si a la *GEIEC* hi passa una cosa similar. D'altra banda, també és pertinent observar que el *DIEC*, a l'actualització del maig del 2019, va introduir, a la subentrada del verb *haver* corresponent al verb *haver-hi*, la informació següent, entre claudàtors: «usat en tercera persona del singular i sense concordança de nombre amb l'element nominal que segueix o, en el llenguatge col·loquial, amb concordança de nombre». S'hi restringeix la variant amb concordança al registre col·loquial; però alhora no es

Conclusions

En aquest treball hem analitzat la manera com ha evolucionat el tractament de la concordança del verb *haver-hi* a les gramàtiques prescriptives i normatives del català al llarg de l'últim segle, fins a arribar a la gramàtica normativa vigent. I hem vist com ja Pompeu Fabra va proporcionar a la gramàtica pòstuma la informació descriptiva necessària perquè posteriorment Joan Solà, entre altres autors, pogués caracteritzar els usos del verb *haver-hi* en relació amb el conjunt de les construccions inacusatives. Del tractament que rep aquest fenomen a la *GIEC* se'n desprèn que, si la nova gramàtica normativa basa, com diu a la «Introducció» (*GIEC*: XXI; també *GEIEC*: x, i *GBU*: XI), la prescripció en la descripció, en el cas que ens ocupa la descripció del fenomen, i la manera com és presentada, ha de portar necessàriament a interpretar que la normativa accepta la concordança (al costat, evidentment, de la variant sense concordança). És evident que la formulació del criteri no és tan clara com fora desitjable, molt probablement a causa de la necessitat d'arribar a un consens a què es refereixen Manuel Pérez Saldanya i Gemma Rigau —codirectors, amb Joan Solà, de l'obra— a la crònica que van fer sobre el procés d'elaboració que es va seguir (2018: 228); però aquesta falta de claredat no invalida, al nostre entendre, la interpretació que hem defensat aquí.

Per acabar, pot ser interessant sotmetre la concordança del verb *haver-hi* als sis criteris que, segons Joan Solà, s'havien d'aplicar i tenir en compte a l'hora d'actualitzar la sintaxi normativa, inclosos en l'última classe que va fer abans de jubilar-se, que es va publicar pòstumament (Solà 2011: 103–108):

dona cap informació sobre el seu abast geogràfic, probablement perquè s'evita fer-ho com a criteri general en tot el diccionari (vegeu-ne un cas clar a l'entrada *dos*). Malgrat tot, no deixa de ser significatiu que el diccionari normatiu faci referència, per primer cop, a aquest fenomen, probablement amb la intenció d'acostar-se a la normativa gramatical de la *GIEC*.

«A. Distingir allò que és intern a la llengua d'allò que hi és extern»

En el verb *haver-hi*, el pas de l'absència de concordança a la concordança és un fenomen intern de la llengua, no provocat pel contacte amb cap de les llengües del seu entorn (Ramos 2001).

«B. Integrar els grans dialectes»

La concordança de *haver-hi* afecta, com hem vist, els dos dialectes que conjuntament agrupen la gran majoria dels parlants de català (Ramos 2001). L'optativitat sintàctica a què es refereix Solà és perfectament aplicable a aquest cas.

«C. Aprofitar la informació acumulada»

En aquest treball hem vist com la informació acumulada en els últims seixanta anys proporciona les dades necessàries per validar l'acceptació de la concordança.

«D. Ser realistes»

«Ser realistes vol dir acceptar certs fets de llengua que ahir eren discutits però que avui s'han escampat amb una rutina i una força tan grans que la immensa majoria de professionals i usuaris ja no hi veuen cap aspecte negatiu o bé reconeixen que no s'hi pot aplicar un remei eficaç», diu Solà. Aquest criteri, afegit als anteriors, també porta a acceptar la concordança.

«E. Treballar especialment per a les generacions que pugem»

En l'àmbit educatiu s'han d'abordar un gran nombre d'aspectes de la llengua i de la comunicació per mirar de garantir un domini satisfactori de la gramàtica i, en general, dels usos lingüístics. És evident que suprimir la concordança del verb *haver-hi* de les preocupacions de professors i aprenents, i també suprimir el temps i l'energia que es dediquen a combatre-la, ha de permetre dedicar els esforços a altres aspectes que, tant des del punt de vista estrictament gramatical com també des del punt de vista sociolingüístic, són més útils i necessaris per a l'ús públic de la llengua i per a la competència comunicativa dels parlants. Insistir a corregir-los un «error» que en realitat no és tal, no és, certament, la millor manera «d'engrescar la joventut en una llengua i una literatura que han sigut potents i continuen sent-ho» (Solà 2011: 106).

«F. Adhesió o aversió personal/sentimental»¹³

En efecte, «el sentiment d'adhesió o de rebuig visceral» és probablement al darrere de moltes de les actituds reticents a acceptar la concordança del verb *haver-hi* en les varietats que la fan. És aquest sentiment el que explica la nota que va posar la Secció Filològica a la gramàtica pòstuma de Fabra i les fórmules no prototípiques que es fan servir a la GIEC, la GEIEC i la GBU per tractar aquesta estructura. Es podria adduir que aquestes formulacions donen llibertat als usuaris per adoptar la solució que prefereixin; aquesta llibertat, que en altres aspectes de la normativa pot ser molt saludable, perquè permetrà veure, amb el pas del temps, cap a on es decanta l'ús, en el cas que ens ocupa no és tal. Davant d'una formulació no del tot clara, molts professors i assessors lingüístics poden optar per una posició «conservadora»: els professors, per assegurar-se que als seus alumnes no se'ls corregirà aquest «error» en el futur; els assessors lingüístics, per por que algú es pensi que no en saben prou.

Cal confiar que en futures edicions la gramàtica normativa presentarà la descripció i la prescripció relatives a aquest fenomen gramatical d'una manera més transparent i deixarà més clara l'acceptació de les dues variants, amb i sense concordança, coherentment amb el coneixement que en tenim avui i d'acord amb les necessitats comunicatives dels parlants.

Referències bibliogràfiques

- Alsina, Àlex (2007): «La sintaxi de Pompeu Fabra: les proposicions del tipus IV», dins *La figura i l'obra de Pompeu Fabra*, Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, p. 103–114.
- Badia i Margarit, Antoni M. (1962): *Gramàtica catalana*, Madrid: Gredos.
- (1994): *Gramàtica de la llengua catalana: descriptiva, normativa, diatòpica i diastràtica*, Barcelona: Proa.
- Bel, Aurora (2002): «Les funcions sintàctiques», dins *Gcc*, vol. 2, p. 1075–1147.

13. En aquest cas no es pot parlar, estrictament, d'un criteri, tal com observa el mateix Solà en el seu text. Es tracta, però, d'un factor gens menyspreable.

- Costa Carreras, Joan (2009): *La Norma sintàctica del català segons Pompeu Fabra*, Munic: Peniope.
- DIEC = Institut d'Estudis Catalans, *Diccionari de la llengua catalana*, Barcelona – Palma de Mallorca – València: Edicions 3 i 4 – Edicions 62 – Editorial Moll – Enciclopèdia Catalana – Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995 [2007²], <<https://dlc.iec.cat>> [consulta: 20 maig 2022].
- Fabra, Pompeu (1891): *Ensayo de gramática de catalán moderno*, dins *OC*, vol. 1, p. 105–330.
- (1912): *Gramática de la lengua catalana*, dins *OC*, vol. 1, p. 441–946.
- (1918): *Gramàtica catalana*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1933⁷ (facsimil, 1995, 2000).
- (1919–1947): *Converses filològiques*, dins *OC*, vol. 7, p. 133–948.
- (1937): *Curs superior (1937)*. *Apunts d'Alfred Badia*, dins *OC*, vol. 2, p. 973–1070.
- (1956): Pompeu Fabra, *Gramàtica catalana*, Barcelona: Teide, 1979⁹ i 2007¹⁹.
- Ferrater, Gabriel (1981): «Les gramàtiques de Pompeu Fabra», dins *Sobre el llenguatge*, Barcelona: Quaderns Crema, p. 3–12.
- GBU = Institut d'Estudis Catalans, *Gramàtica bàsica i d'ús de la llengua catalana*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2019.
- Gcc = Joan Solà, Maria-Rosa Lloret, Joan Mascaró & Manuel Pérez Saldanya (dir.), *Gramàtica del català contemporani*, Barcelona: Empúries, 2002 [2008⁴].
- GEIEC = Institut d'Estudis Catalans, *Gramàtica essencial de la llengua catalana*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2018, <<https://geiec.iec.cat>> [consulta: 2 juny 2022].
- GIEC = Institut d'Estudis Catalans, *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2016.
- GIEC2 = Institut d'Estudis Catalans, *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2022, <<https://giec.iec.cat/>> [consulta: 13 juny 2022].
- Ginebra i Serrabou, Jordi (2017): *La nova normativa de l'Institut d'Estudis Catalans. Guia pràctica*, Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.

- Idescat 2018: Institut d'Estadística de Catalunya, *Enquesta d'usos lingüístics de la població*, Barcelona: Generalitat de Catalunya, <<https://www.idescat.cat/pub/?id=eulp>> [consulta: 27 abril 2022].
- Jané, Albert (1962): *Signe: normes pràctiques de gramàtica catalana*, Barcelona: Edigraf, 1976¹⁰.
- López del Castillo, Lluís (1999): *Gramàtica del català actual. Sintaxi i morfologia*, Barcelona: Edicions 62.
- Marvà, Jeroni (1934): *Curs superior de gramàtica catalana*, Barcelona: Barcino, 1968⁵.
- Moll, Francesc de B. (1968): *Gramàtica catalana: referida especialment a les Illes Balears*, Palma de Mallorca: Moll.
- OC = Pompeu Fabra: *Obres completes*, 9 vol., direcció de Jordi Mir & Joan Solà, Barcelona – València – Palma de Mallorca: Enciclopèdia Catalana – Edicions 62 – Edicions 3 i 4 – Editorial Moll, 2005–2013.
- Nogué Serrano, Neus (2018): *La nova normativa a la butxaca: l'Ortografia catalana i la Gramàtica de la llengua catalana (principals novetats)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2019³.
- (2019): «La Gramàtica bàsica i d'ús de la llengua catalana: ressenya», blog de la *Revista de Llengua i Dret*, <<https://eapc-rld.blog.gencat.cat/2019/10/31/la-gramatica-basica-i-dus-de-la-llengua-catalana-ressenya-neus-nogue-serrano/>> [consulta: 18 maig 2022].
- Pérez Saldanya, Manuel & Gemma Rigau (2018): «La Gramàtica de la llengua catalana de l'Institut d'Estudis Catalans» [crònica], *Llengua & Literatura*, 28, p. 223–246.
- Pineda, Anna (2020): «La (in)transitivitat en Fabra: Aspectes clau», dins Josep Murgades, Neus Nogué & Eloi Bellés (ed.), *Pompeu Fabra, a la Universitat i de la Universitat*, Barcelona: Publicacions i Edicions UB, p. 139–165.
- Ramos, Joan-Rafael (2001): «El verb *haver-hi*: evolució dels usos sintàctics», *Estudis Romànics*, 23, p. 123–146.
- (2002): «El SV, II: La predicació no verbal obligatòria», dins *Gcc*, vol. 2, p. 1951–2046.
- Ruaix, Josep (1976²): *El català en fitxes*, vol. II, Moià: J. Ruaix.
- (1998): *El català complet*, vol. II, Barcelona: Claret.

- Sanchis Guarner, Manuel (1950): *Gramàtica valenciana*, València: Torre (facsímil a cura d'Antoni Ferrando, Barcelona: Alta Fulla, 1993).
- Solà, Joan (1987): *Qüestions controvertides de sintaxi catalana*, Barcelona: Edicions 62.
- (1994): *Sintaxi normativa. Estat de la qüestió*, Barcelona: Empúries, 1997³.
- (1999): *Parlem-ne*, Barcelona: Proa.
- (2009): «Les gramàtiques de Pompeu Fabra de 1956 i 1946», dins *OC*, vol. 6, p. 273–457.
- (2011): «Construcció d'una sintaxi normativa. Criteris. Exemples», dins *L'última lliçó*, Barcelona: Empúries, p. 103–143.
- Sorolla, Natxo (2013): «Context demogràfic i econòmic. L'evolució de la comunitat lingüística», dins *Xarxa CRUSCAT, VI Informe sobre la situació de la llengua catalana*, Barcelona: Observatori de la Llengua Catalana, p. 10–43, <<http://130.206.88.7/cruscat/web/informe/informe2012.pdf>> [consulta: 27 abril 2022].
- Todolí, Júlia (2002): «Els pronoms», dins *GCC*, vol. 2, p. 1337–1433.
- Valor, Enric (1977): *Curs mitjà de gramàtica catalana: referida especialment al País Valencià*, València: Editorial 3 i 4, 1988⁵.
- Verdaguer, Pere (1974): *Cours de langue catalane*, Barcelona: Editorial Barcino.
- Vila i Moreno, F. Xavier (2001): «Demografia lingüística», dins Francesc Vallverdú (dir.), *Enciclopèdia de la llengua catalana*, Barcelona: Edicions 62, p. 206–223.
- Villangómez, Marià (1972): *Curs d'iniciació a la llengua: normes gramaticals, lectures eivissenques i formentereres*, Eivissa: Institut d'Estudis Eivissencs, 1978².